

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

CSATA ANDREA

KAPOSVÁR

2025

***A vidékfejlesztés támogatási rendszerének területi
és időbeli dinamikája Romániában
– Hargita megye példáján***

DOI: 10.54598/006980

CSATA ANDREA

KAPOSVÁR

2025

Doktori iskola megnevezése: Gazdaság- és Regionális Tudományok
Doktori Iskola

A doktori iskola tudományága: Gazdálkodás- és szervezéstudományok

A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Bujdosó Zoltán
egyetemi tanár
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság
Intézet

Témavezető: Prof. Dr. Gál Zoltán
egyetemi tanár
Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtu-
dományi Kar
Pénzügyi és Számviteli Intézet

Prof. Dr. Nagy Imre
Professzor Emeritus
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Tartalomjegyzék

1. A munka előzményei, célkitűzések.....	5
2. A dolgozat hipotézisei.....	7
3. Anyag és módszer	8
4. Eredmények	11
5. Következtetések és javaslatok tudományos kutatásokhoz	25
6. Új tudományos eredmények	28
7. Irodalomjegyzék	30
8. A disszertáció témakörében megjelent publikációk	34

1. A MUNKA ELŐZMÉNYEI, CÉLKITŰZÉSEK

Mára már környezeti adottság lett az európai uniós lét, és székelyföldi, vidéki emberként, kutatóként állandó érdekes vizsgálati témaként szolgál a helyi rendszeren (esetemben romániai adottságokon) átszűrve megjelenő európai uniós keret. Napjainkban a vidékfejlesztési forrás a periferikus térségek egyik legfontosabb tőkeforrása, és ugyanolyan tágan értelmezett területi felzárkóztatási program, mint amilyent korábban a kohéziós politika képviselt (Goda et al 2022). A vidékfejlesztés terepeként szolgáló vidéki térségre viszont számos definíció és javaslat született (Buday-Sántha 2011, Council of Europe 1996; Kis 2011, OECD 1996, Egri et al. 2016), amelyek közül a legáltalánosabban elfogadott az OECD definíciója, ami a népsűrűsége alapon, és 150 fő/km^2 alatti településeket tekint vidéki településnek. Románia 2007-ben csatlakozhatott az Európai Unióhoz, és ezzel kezdetét vette egy állandó tanulási és szabályozási folyamat (Vincze 2008, Romániai Európai Intézet 2006). A vidékfejlesztési célkitűzések az aktuális tervezési időszak kihívásainak és a politikai keretrendszer változásának megfelelően más-más formát öltenek, egyre bővülő intézkedési rendszerekkel, amelyek a tervezési rendszer adottságai miatt nem mindig tudnak alkalmazkodni az aktuális kihívásokhoz (Csata 2018). Az aktuális időszakban (2023–2027) azt látjuk, hogy a vidékfejlesztés szimbolikusan „visszasorolódott” a közös agrárpolitika (KAP) fő rendszerébe, az egységes nemzeti stratégiai tervek részeként (Kengyel 2022). A vidékfejlesztési programok és kereteinek elemzését Románia viszonyában célszerűnek és időszerűnek ítélem meg a következők miatt: a vidéki térség és a vidék megfelelő lehatárolása nem egy lezárt fejezet, állandó szakmai vita tárgya, mivel az aktuális lehatárolások nem mindig felelnek meg a beavatkozás-politikai eszközrendszernek, emiatt nem is érik el a maximális hatást. A fejlesztésre pontosan kijelölt célközönség megfelelő definiálása a program sikerességének előfeltétele, ezért a célterületek tanulmányozása és minél részletesebb leírása, esetleges mintázatok feltérképezése segítheti a fejlesztéspolitika kialakítását. A projektek megvalósításához tartozó részletes folyamatfeltárások olyan tényezőkre világíthatnak

rá, amelyek a sikeresség vagy sikertelenség kulcstényezői lehetnek. A projektek vizsgálatára nincs és nem is lehet egy pontos módszert meghatározni az érintett terület komplexitása miatt, ezért kvalitatív és kvantitatív elemzésekre is szükség van. A megvalósított európai uniós beruházások elemzése gyakran rávilágít a pályázati rendszer és a célterület hiányosságaira, de ezen problémák rendszerbe foglalt megoldása elmarad. A legkevésbé feltérképezett terület a megvalósult fejlesztések utóélete és a tapasztalatok visszacsatolása, a szükséges rendszerszintű korrekciók elvégzése a tudományos vizsgálatok fókuszteréből kissé kiesik.

A szakirodalom és a szakpolitikák áttekintése után, megfigyelve a projektek megvalósulásának mindennapi életét és empirikus tereptapasztalatokra építve, a következő kutatási kérdésre kerestem a választ: az Európai Unióban használt vidékfejlesztés fogalma teljes körűen alkalmazható-e Romániára, és milyen eltérésekkel találkozhatunk?

Az egyéni empirikus kutatás és terepi tapasztalatok alapján az alábbi kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

- Melyek azok a tényezők, amelyek településszinten hatottak a vidékfejlesztési források lehívására?
- Mely pályázati ciklus eredményei számítottak a leginkább a romániai vidékfejlesztési források lehívása során? A Sapard-program pályázati értékei és a 2007–2013-as között van-e kapcsolat? A 2007–2013-as és 2014–2020-as időszak pályázati értékei között van-e szignifikáns kapcsolat?
- Érvényesült-e a célzott területen a lehívott pályázati pénzek hatása: az infrastruktúra, a mezőgazdasági mutatók és a turizmus terén.
- Látható-e valamilyen mintázat a vidékfejlesztési források lehívása során a megyék szintjén; a vidékfejlesztési forrásokat és a reálgazdasági mutatókat figyelembe véve (pl. GDP, munkanélküliség alakulása, mely térségek tekinthetők nyerteseknek, illetve veszteseknek a pályázati források lehívását tekintve?)

- A vidékfejlesztési projektek megvalósítási fázisainak melyek voltak a buktatói, és milyen települési differenciák határozhatók meg?
- A lehívott forrásoknak milyen hatása volt a helyi gazdaságra? Előzetes feltevésem alapján erőteljes növekedés tapasztalható (amelyet egy választott esettanulmányi helyszínen igazolok).
- Milyennek tekinthető a LEADER-programok feltételrendszerének és hatásának értékelése a polgármesterek körében?
- A vidékfejlesztési projektek során a megyei tanácsnak mint integráló intézménynek milyen szerepe volt?
- Milyen keretrendszer javíthatná a pályázási folyamatot azokon a településeken, amelyek nem tudnak hatékonyan pályázni?

2. A DOLGOZAT HIPOTÉZISEI

A szakirodalom áttanulmányozása után a kutatási kérdésekre fókuszálva a következő hipotéziseket fogalmaztam meg:

Hipotézis 1: Az egyes vidékfejlesztési pályázati ciklusok eredményei a pályázatok számát és értékét tekintve befolyásolták a következő időszak eredményes pályázati tevékenységét:

- SAPARD előcsatlakozási alap és a 2007–2013-as időszak tekintetében a pályázatok száma és értéke között pozitív összefüggés van a megyék szintjén;
- a 2007–2013-as és 2014–2020-as időszak esetében a pályázatok száma és értéke között pozitív összefüggés van a megyék szintjén.

Hipotézis 2. A gazdasági és társadalmi adottságok, valamint a település vezetése pozitívan befolyásolta a vidékfejlesztési források lehívhatóságát.

Hipotézis 3. A vidékfejlesztési forrásoknak pozitív hatása volt a helyi gazdaságra.

3.1. A vidékfejlesztési források lehívásának pozitív hatása volt az érintett területekre: főként az infrastrukturális mutatók, a mezőgazdasági és turisztikai ágazat tekintetében a megyék szintjén.

3.2. Hargita megyében a vidékfejlesztési források helyi gazdaságfejlesztési hatása kevésbé, míg a társadalmi jóléthez kapcsolódó faktorok élesebben kimutathatók a 2000–2020-as időszakban.

Hipotézis 4. A vidékfejlesztési pályázatok eredményeit (számát és értékét tekintve) és más gazdasági mutatókat figyelembe véve (GDP, munkanélküliségi ráta), jól elkülöníthető 5 csoportot tudunk kialakítani a megyék között.

Hipotézis 5. A köztes integráló intézményeknek fontos szerepük van a vidékfejlesztési források fenntarthatóságában.

5.1. Hargita Megye Tanácsa tevékenyen hozzájárult a vidékfejlesztési programok megvalósításához.

5.2. A LEADER-program kevésbé járul hozzá a helyi gazdaság fejlesztéséhez, mint inkább helyi közösségek kialakulásához és hosszú távú fenntartásához Hargita megyében.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

A doktori dolgozatom földrajzi fókuszja Románia, ezen belül kiemelt a székelyföldi Hargita megye. Hargita megyét a személyes érintettségen túl a tipikus rurális térség minden karakterisztikája miatt választottam fő elemzési egységnek. A jellemzően vidéki térség – ahol a vidéki lakosság aránya 59,32% – közigazgatásilag 9 várost és 58 községet foglal magába; a községek összesen 235 faluból tevődnek össze. A lakossági összetétel sokszínű, többségében magyarok által lakott megye (magyarok 85,7%, románok 12,4%, romák 1,8%, németek 0,02%). A térségben a mezőgazdasági és turisztikai tevékenység jelentős, a tájhoz való kötődés a mindennapi élet része. Hargita megyében az egy főre jutó GDP 17.230 euró, ami az országos átlaghoz viszonyítva 72,70%, míg Bukaresthez mérten ez az arány 27,73% (2020). A GDP-szerkezet összetétele: szolgáltatások 60,3%, ipar 27,4%, építőipar 6,3%, mezőgazdaság 6% (ADR Centru, 2024).

A megyében a lakosság alacsony jövedelemmel rendelkezik, pontosabban a megyék rangsorában az utolsó helyet foglalja el a 2020-as évi nettó átlagjövedelem

tekintetében (2480 lej), ami az 3217 lejes országos átlag alatt van, messze elmaradva a bukaresti 4408 lejes értéktől.

Az elemzésben a települési szinten túl megyei szintű elemzést is végzek a kutatási hipotéziseknek megfelelően. Az elemzett időszak három részre osztható: az első időszak a 2000–2006 közötti, az uniós előcsatlakozási periódus, a vidékfejlesztési SAPARD-pályázatok időszaka; a második a 2007–2013 közötti időszak, a csatlakozást követő első vidékfejlesztési program, amely kutatásom központi szakasza, hiszen ez a program már teljes egészében lezárult; a harmadik a 2014–2020 közötti periódus, amelyet a COVID-járvány miatt hivatalosan 2022-re hosszabbítottak – ez a pályázatok adminisztrációja szempontjából még nem teljesen lezárt szakasz.

A kutatásban ötvöztem a primer kvalitatív (interjú) és kvantitatív (kérdőíves) módszereket, valamint szekunder kutatási vizsgálati eszközöket.

A szekunder adatelemzéshez országos, megyei és településszintű adatokat használtam több forrásból. A használt adatbázis a következőképpen épül fel: a megyei szintű adatbázis (2000–2020 között) minden rendelkezésre álló statisztikai mutatót tartalmaz (66 mutató). A Nemzeti Statisztikai Intézet adatbázisából a megyei demográfiai (lakosság ismérvei) és gazdasági jellemzőket emeltem ki (GDP, aktív cégek száma stb.), valamint felhasználtam a turisztikai, az agrárszektorhoz, illetve az infrastruktúrához kapcsolódó releváns adatokat (úthálózat, víz- és szennyvízhálózat). A vidékfejlesztési forrásokra vonatkozó adatokat a Vidéki Beruházások Finanszírozási Ügynöksége (<http://opendata.afir.info>), valamint a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztés Minisztérium honlapjáról dolgoztam fel. A pályázat lezárásának pontos évét nem tudjuk, csak a periódus ismert, ezért a mutatókat is szükség esetén időszakra számítottam ki, tehát időszaki átlagot, vagy időszakon belüli változást számoltam.

A primer elemzésben használt kvantitatív kutatásomban kérdőíves vizsgálatot végeztem Hargita megye vidéki településein, a kérdőíveket a polgármesterek vagy a polgármester által kijelölt személyek, projektekkal foglalkozó alkalmazottak

töltötték ki. Az elemzésben csak a községeket kérdeztem meg, tehát a teljes sokaságot próbáltam megvizsgálni. Az 58 településből 54-ben sikerült kitölteni a kérdőíveket (többségében magyar nyelven, illetve ahol román anyanyelvű volt a polgármester, ott románul). A lekérdezés időszaka 2015–2022 közé esett, a lekérdezések több mint 50%-a 2015–2016-ban zajlott. Habár a teljes sokaságot vizsgáltam (vagyis Hargita megye minden vidéki települését), a kis elemszám miatt nagyon sok esetben nem tudtam szignifikáns összefüggéseket találni, ezért inkább az összefüggések feltérképezésére és a vizsgált sokaságon belüli mintázatok leírására törekedtem. A kérdőívem több blokkot tartalmazott, amelyben az első a település általános adottságait és az önkormányzat működési feltételeit tárta fel, kitérve az önkormányzat költségvetésére, illetve az adófizetési hajlandóságra is. A helyi gazdaság vizsgálata volt a második rész célja. A harmadik kérdéssor a pályázatok fenntarthatóságára vonatkozó kérdéseket tartalmazza, a pályázatok helyi gazdaságban betöltött szerepét próbálja feltárni, a pályázati folyamat nehézségeit és hozadékait, a létrehozott értékek fenntartásának kereteit. Mivel több önkormányzatnak nem volt EU-s pályázata, ezért a következő kérdéssor az EU-s és más pályázatok összehasonlítására is kitért, valamint a nem EU-s pályázatok fenntarthatósági problémáira is. Egy kérdéssor a megyei tanács szerepét vizsgálta a helyi fejlesztésekben.

Külön kérdéssor tárta fel a LEADER-program működési kereteit Hargita megye községeiben. A kérdőívben lehetőség szerint minél magasabb szintű információt hordozó skálákat használtam, de voltak adatkéréseim és nyitott kérdéseim is.

A kérdőívek feldolgozását, korrelációs számításokat, klaszterelemzést az SPSS-program segítségével végeztem el. Ahol szükséges volt, az adatok standardizálási módszeréhez a Z-score eljárást használtam, amelynek lényege, hogy az átlagot kivonjuk az értékekből, majd a különbséget elosztjuk a szórással.

A kérdőíves módszert kiegészítettem interjúkkal, hogy a minőségi különbségek háttértényezőit is fel tudjam tárni. Az interjúk során két, egymástól élesen külön-

böző település vezetőjét kérdeztem meg. Az egyik egy olyan település polgármestere, amely a pályázatok számában és szinte minden mutatóban kiemelkedik. Ő több ciklus óta a település élén áll, így hosszabb távon is átlátja a folyamatokat. A másik egy olyan település vezetője, amelynek az előző időszakban egyáltalán nem volt EU-s pályázata, és csak az aktuális periódusban kezdett kisebb értékű pályázatokkal. A másik oldal működési kereteinek háttérinformációit a Hargita Megyei Vidéki Beruházások Finanszírozási Ügynöksége vezetőjével tártam fel. Ezenkívül pályázatíró és tanácsadó cégnél dolgozó, már húsz éve pályázatokkal foglalkozó tanácsadót is megkérdeztem a pályázatok lebonyolításáról.

4. EREDMÉNYEK

A romániai vidékfejlesztés mondhatni hivatalos szakasza a SAPARD előcsatlakozási pályázatokkal kezdődött, amely elindított egy projektalapú gondolkodási és megvalósítási szemléletet, kinyitotta a lehetőséget számos olyan beruházás megvalósítására, amely a romániai vidéki jövedelemből teljesen elképzelhetetlennek tűnt (Asociatia Ecosfera V. I. C. și Agricult 2011, Csata 2012). A 2007–2013-as időszak első felét az intézményrendszer kialakítása és az ügynökségek létrehozása határozta meg. Ennek eredményeként kialakult a vidékfejlesztési projektek fő felelőse, a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium, amelynek van egy erre szánt speciális egysége, a Vidékfejlesztésért Általános Igazgatóság, amelynek irányító hatósági szerepe van a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv megvalósítási szintjén (AFIR 2024). A lezárt időszak végén 7,4 milliárd eurót fizettek ki összesen a 98 444 sikeres pályázatra (ez 86%-os lehívási arányt jelent a tervezett összeghez viszonyítva) (AFIR 2024). A települések szintjén ez nagyon pozitív és általános jólétnövekedést hozott, főleg az infrastruktúra terén. Mivel a LEADER-programot nem tudták megfelelőképpen működtetni, ezért romániai sajátosságként megjelent az a keret, hogy csak bizonyos intézkedésekből lehetett választani, nem valósult meg az alulról szerveződő és megfogalmazódó igények rugalmas kezelése (Marquardt et al. 2012).

A vidékfejlesztési projektekért felelős igazgató a 2014–2023-as időszakról nyilatkozta, hogy több mint 109 ezer finanszírozási kérelmet dolgoztak fel, ezek közül több mint 72 ezer pályázatot választottak ki finanszírozásra és került sor szerződés kötésre (ez a szám nem tartalmazza a 2021–2022-es átmeneti időszakban benyújtott projekteket). Pénzügyi megvalósítás szintjén ez összesen 9,3 milliárd eurót jelent a vidéki beruházások kedvezményezettjeinek, ami a rendelkezésre álló keret 73%-át jelenti (AFIR 2024).

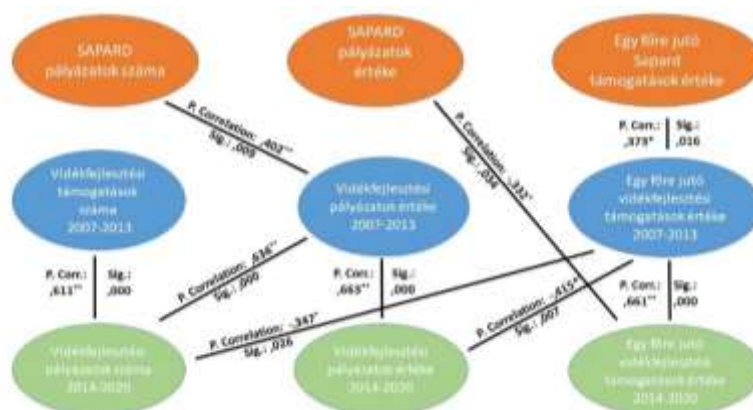
A 2007–2013-as időszakra vonatkozó vizsgálatok kapcsán jól látható, hogy ezek többsége az időszak végén, vagy csak jóval később készült el, mivel a támogatások hatása hosszabb távon válik érzékelhetővé és értékelhetővé (Furmankiewicz et al. 2016, Caruso et al. 2015, Bonfiglio et al. 2017). A vizsgált programok közül a LEADER tűnik az egyik legjobban körüljárhatónak és összehasonlítási elemzésekre leginkább alkalmasnak, akár Romániában is (Mantino et al. 2024, Olar et al. 2021, Furmankiewicz et al. 2016, Marquardt et al. 2012, Zajdel et al. 2019, Pocol et al. 2017). A meghatározó tényezőket leginkább három csoportba tudnám osztani: az első a mezőgazdasági adottságok (Paveliuc et al. 2011), a második a kiinduló fejlettségi szint (Szócs 2013, Pocol et al. 2017), a harmadik az általános fejlettségi keretek (Kusio et al. 2022). A projektek megvalósítása során számos akadályozó tényezőt azonosítottak. Ezek egy része a pályázató fél oldalán jelentkezett, például a bürokratikus keretekben (Navarro et al. 2015, Marquardt et al. 2012). Más része az érintett önkormányzatok működésében volt tetten érhető: a kormányzati kapacitások korlátozottsága, az alacsony társadalmi aktivitás, a gyenge érdekérvényesítés, valamint a tőke, a tudás és az ismeretek szűkössége (Finta et al. 2023, Pálné et al. 2023, Horeczki et al. 2023, Shucksmith 2012, Nemes et al. 2014). Ezt a korlátozó rendszert Csete et al. (2009) egyfajta hiánygyűrűként írja le, amely Románia esetében kiegészül a jogi szabályozás elégtelenségével és a tisztázatlan tulajdonviszonyokkal (György et al. 2022). A hiánygyűrű tehát felfogható egy hármas, egymásra ható és egymást erősítő akadályrendszer-

helyezkedik el, akárcsak az előző időszakban, a 16–17. helyet foglalja el, a legjobban teljesítő megyékhez képest csak a pályázatok számát tekintve van leginkább lemaradva, a pályázati értékben majdnem pontosan hozza az átlagot, míg az egy főre eső átlagértékben kicsit le van maradva.

Következtetésként elmondhatjuk, hogy csak az egy főre eső pályázati értékben teljesít átlagon felül Hargita megye, a pályázati érték mindhárom időszakban átlag körüli volt, mindhárom időszakban a pályázatok száma átlag alatti volt.

1. Hipotézis vizsgálata. Az egyes vidékfejlesztési pályázati ciklusok eredményei a pályázatok számát és értékét tekintve befolyásolták a következő időszak eredményes pályázati tevékenységét – *korrelációs számításokkal vizsgáltam.*

Az első hipotézis vizsgálata során a SAPARD- és a vidékfejlesztési támogatások számát, értékét és az egy főre eső értékek közötti korrelációt néztem meg. Az eredmények szignifikáns kapcsolatot mutatnak a SAPARD-pályázatok száma és a vidékfejlesztési támogatások értéke között. A SAPARD-pályázatok száma és a vidékfejlesztési támogatások értéke közötti pozitív kapcsolat a „tanulási” hatást mutathatja, tehát azokban a megyékben, ahol sok kisebb pályázaton megtanultak megfelelően pályázni, a következő időszakban nagy értékű támogatásokat is lehívtak.

P. Correlation= Pearson Correlation Sig= Sig. (2-tailed)

2. ábra: A vidékfejlesztési pályázatok hatása a következő időszak pályázataira

Forrás: saját szerkesztés a korrelációs számítások eredménye alapján

Megvizsgálva a 2007–2013 és 2014–2020-as időszakok közötti összefüggést, azt tapasztaltam, hogy majdnem minden értéknél korreláció figyelhető meg az előző időszakhoz viszonyítva. Együttjárás figyelhető meg a támogatások száma, értéke és az egy főre eső érték között is. Ez az eredmény azt mutatja, hogy azok a megyék, ahol az előző időszakban hatékonyan pályáztak vidékfejlesztési forrásokra, ott a következő időszakban is hatékonyak tudtak lenni. Vagyis akik az előző időszakban megtanultak pályázni, hozzá tudták rendelni a megfelelő adminisztratív kapacitást és forrásokat, azok hatékonyan tudtak pályázni a következő periódusban is.

Összevettem az előcsatlakozási SAPARD-pályázatokat és a 2014–2020-as időszak pályázatait is, és azt tapasztaltam, hogy a SAPARD időszak pályázatai és a 2014–2022-es időszak pályázatai között kevesebb együttjárás figyelhető meg, csak az egy főre eső vidékfejlesztési támogatási érték és a SAPARD-pályázatok értéke között van nem túl szoros korreláció. Ez azért is lehetséges, mert akik már első körben le tudtak hívni nagy értékű pályázatokat, azoknak valószínű megvan az adminisztratív kapacitásuk és anyagi forrásuk a további nagy értékű pályázatok lehívására. Kijelenthetjük, hogy az előző időszak eredményei szorosabban befolyásolják a következő időszak eredményeit, ez az együttjárás két cikluson keresztül is kimutatható.

Tehát az első hipotézis miszerint az egyes vidékfejlesztési pályázati ciklusok eredményei a pályázatok számát és értékét tekintve befolyásolták a következő időszak eredményes pályázati tevékenységét igaznak tekintem.

2. Hipotézis vizsgálata. A gazdasági és társadalmi adottságok, valamint a település vezetése pozitívan befolyásolta a vidékfejlesztési források lehívhatóságát – *vizsgálatát kérdőívvel és interjúval kiegészítve végeztem el.*

A kérdőívben erre vonatkozóan a következő kérdésköröket jártam végig: egyrészt rákérdeztem az önkormányzat anyagi lehetőségeire, saját források meglétére, másrészt feltérképeztem az adófizetési hajlandóságot, az önkormányzati eladósodottságot. A társadalmi tényezőknél főleg az önkormányzatok humánerőforrás-

kapacitására, adminisztrációs kapacitására kérdeztem rá. Figyelembe vettem az elkészített és kivitelezett tervek számát (az EU-s és nem EU-s pályázatokat is). Az elemzésnél hozzárendeltem a lakosságszámot. Az adatok vizsgálata kapcsán kirajzolódott, hogy a 2000 fő alatti települések, ahol kevés saját forrással, gyenge humánerőforrás- és adminisztratív kapacitással rendelkeznek, nagyon hátrányos helyzetbe vannak mindenféle általánosan meghirdetett pályázati rendszerben. Az interjúk ezt az eredményt megerősítették, és még arra is felhívták a figyelmet, hogy a polgármester személye alapvetően fontos lehet ebben a rendszerben, ugyanakkor további pozitív tényezők a megfelelő tervezés és a projektmenedzsment-kapacitás. A projektek és tervek kivitelezése, előretervezés kapcsán is fontos lehet az időbeni folytonosság, a több cikluson át vitt településvezetés, mivel a projektek tervezése és kivitelezése általában egy kormányzati ciklusba nem feltétlenül fér bele.

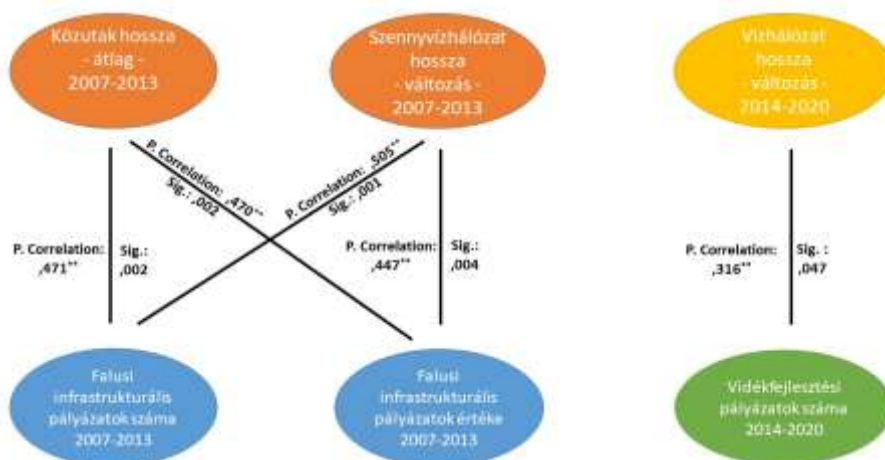
Tehát azt mondhatjuk, hogy a második hipotézisnek két kimenete van: amennyiben a település 2500 fő felett van, megfelelő pénzügyi erőforrásokkal és adminisztratív humánerőforrás-kapacitással és vezetéssel rendelkezik, akkor a pályázati eredményességet pozitívan tudja befolyásolni, ha pedig az ellenkezője érvényesül, akkor negatívan hatnak ezek a tényezők a pályázatok lehívásának és elszámolásának a képességére.

3. Hipotézis vizsgálata. A vidékfejlesztési forrásoknak pozitív hatása volt a helyi gazdaságra.

3.1. A vidékfejlesztési források lehívásának pozitív hatása volt az érintett területekre: főként az infrastrukturális mutatók, a mezőgazdasági és turisztikai ágazat tekintetében a megyék szintjén – *statisztikai adatokat használva korrelációk segítségével elemeztem.*

Elsőként az infrastrukturális mutatók és a vidékfejlesztés kapcsolatának eredményeit mutatom be.

A 2007–2013-as időszakban az infrastrukturális pályázatok száma és értéke erősen korrelált a közúthálózat hosszával. A szennyvízhálózat bővülése szintén szignifikáns kapcsolatot mutatott a pályázatok számával és értékével, ami arra utal, hogy a vidéki települések infrastrukturális fejlesztését nemcsak a komplex pályázatok, hanem más források is elősegítették.

3. ábra. Az infrastrukturális mutatók és pályázati mutatók közötti összefüggés 2007–2013, valamint 2014–2020 között

Forrás: saját szerkesztés a korrelációelemzés adatai alapján

A 2014–2020-as időszakban a rurális települések infrastruktúrájának bővítése kapcsán a pályázatok nagy értékűek is lehettek, hiszen egyszerre lehetett megvalósítani az úthálózat, szennyvízhálózat és a vízálózat bővítését. Ez a lehetőség magyarázza a szignifikáns korrelációt mindhárom releváns infrastruktúramutató és a közszektor pályázatainak értéke között a 2014–2020-as időszakra vonatkozóan.

A turisztikai pályázatok adatsorában pozitív összefüggés van a pályázatok száma és értéke, valamint a turisztikai szálláshelyek száma között. A turisztikai mutatók és pályázatok közötti összefüggéseket a 2014–2020-as időszakra vizsgáltam. Mivel azonban a COVID-járvány torzította a 2020-as adatokat, a pályázati rendszer 2022-es évi adataival egészítettem ki az elemzést, hogy pontosabb képet kapjak.

A 2014–2022-as periódusban a turizmus terén a pályázati korrelációelemzés eredménye azt mutatja, hogy pozitív összefüggés van az összesített pályázatok száma és a turisztikai fogadóstruktúrák változása, valamint az eltöltött éjszakák száma között is.

A mezőgazdasági támogatások elemzése során megvizsgáltam a változásokat minden állatfajra, a földterületre és a mezőgazdasági gépekre is. Az eredmények közül csak a szarvasmarhák számának változása és a támogatások értéke között kaptam nagyon erős pozitív korrelációt.

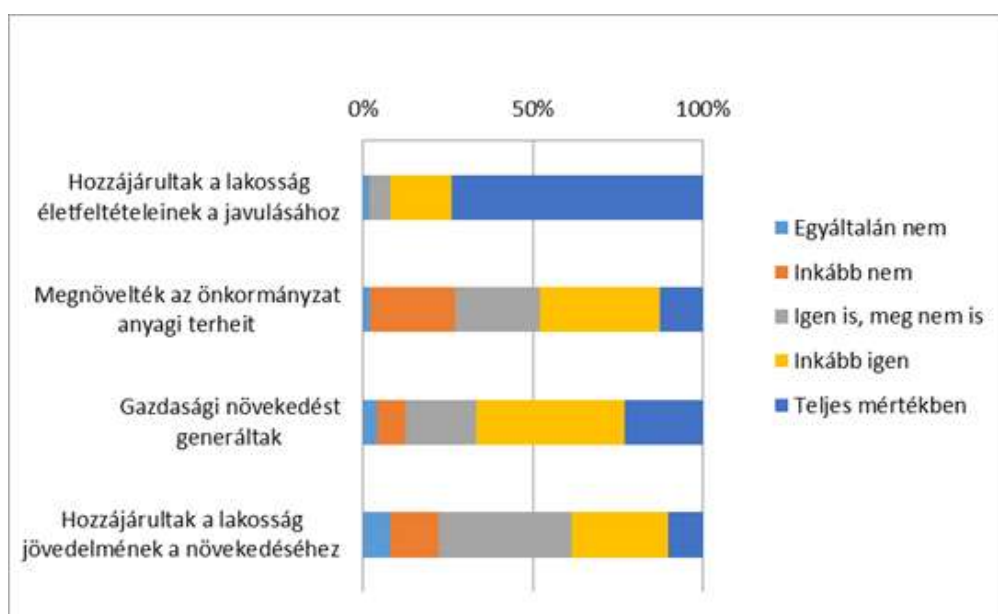
A 2007–2013-as időszakban a szarvasmarha-állomány változása és a vidékfejlesztési támogatások között szignifikáns kapcsolat volt kimutatható, a 2014–2020-as periódusban viszont már nem találtam jelentős összefüggést a szarvasmarha-létszám és a pályázati támogatások között. Ez azért lehetséges, mert az előző időszakban nagyjából kialakultak a nagy farmok, a kapacitások stabilizálódtak (a tejkvótáknak is köszönhetően), miközben a kisebb farmok megszűntek, helyüket pedig újabb farmok vették át.

A 2007–2013-as ciklusban a mezőgazdasági gépeknél, különösen a traktorok számánál is szignifikáns kapcsolat volt kimutatható a vidékfejlesztési támogatásokkal. A 2014–2020-as periódusban is meghirdettek pályázatokat munkagépek vásárlására, nagy- és kisgazdaságok számára egyaránt. A statisztikák szintjén pozitív szignifikáns korreláció figyelhető meg a mezőgazdasági gépek, elsősorban a traktorok átlagos száma és a támogatások között, amely szinte minden releváns támogatás esetében kimutatható.

Romániában az elmúlt időszakban kiemelt fejlesztési elemként jelent meg a klímaváltozás okozta szárazság elleni küzdelem, különösen az öntözőrendszerek támogatása. A korrelációs vizsgálatok azt mutatják, hogy szoros kapcsolat figyelhető meg az öntözőrendszerek átlagos száma és a pályázati támogatások értéke között, valamint az öntözésre irányuló pályázatok száma és értéke között is.

A 2014–2020-as időszakban nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat a méhcsaládokra, a gyógynövénytermesztésre és a bogyós növényekre vonatkozó mutatók, valamint a pályázati támogatások értékei között.

3.2. Hargita megyében a vidékfejlesztési források helyi gazdaságfejlesztési hatása kevésbé, míg a társadalmi jóléthez kapcsolódó faktorok élesebben kimutathatók a 2000–2020-as időszakban – *szintén kérdőívvel mértem*. Ennek vizsgálatára megkérdeztem, hogy egyetért-e a 4. ábrán szereplő következő kérdésekkel.

4. ábra: Egyetért-e az alábbi kijelentéssel? – kérdésre adott válaszok eloszlása

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív feldolgozása alapján

Amint az ábrán is látszik, megvalósult vidékfejlesztési projektek hatásaként a polgármesterek leginkább a lakossági életfeltételek javulását emelték ki. Tehát a hipotézis, miszerint a vidékfejlesztési források önkormányzatok általi lehívásának jólétnövelő hatása volt, de kevésbé volt helyi gazdaságnövelő hatása, igazoltnak látszik. A polgármesterek szubjektívnek tűnő értékelését a statisztikák is alátámasztják, hiszen míg a jövedelmek szintjén az utolsó helyet foglaljuk el, addig az infrastrukturális ellátottság jelentősen nőtt a megyében. A vízhálózattal ellátott

települések száma 26-ról 51-re nőtt, a szennyvízhálózattal ellátott települések száma 5-ről 40-re, mindez 2000 és 2020 között (ADR Centru 2024).

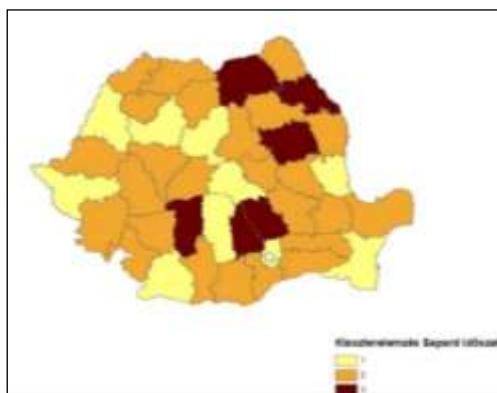
Tehát a harmadik hipotézis mindkét megállapítását igaznak tekintem.

4. Hipotézis vizsgálata. A vidékfejlesztési pályázatok eredményeit (számát és értékét) tekintve és más gazdasági mutatókat figyelembe véve (GDP, munkanélküliségi ráta), jól elkülöníthető 5 csoportot tudunk kialakítani a megyék között – *ennek vizsgálatához klaszteranalízist használtam.*

A klaszterelemzés egy dimenziócsökkentő eljárás, melynek eredményeként a megfigyelteket hasonló csoportokba tudjuk sorolni (Sajtos–Mitev 2007). Nagyon fontos, hogy releváns változók elméletileg indokolhatók legyenek az adatsorban, mivel ez határozza meg az eredményt. A három időszakra ugyanazokat a mutatókat használtam: pályázati értékek, munkanélküliek száma, aktív cégek száma, mezőgazdasági terület nagysága, vidéki lakosság száma, GDP/fő.

A kiugró adatok vizsgálatánál azt láttam, hogy Bukarest és Ilfov megyék minden szempontból különböznek. Ezért Bukarestet kivettem az adatbázisból, hogy ne torzítsa az értékeket. Ilfov megyét a Sapard-időszakban kivettem, mert ebben az időszakban adózási kedvezmények miatt nagyon sok cég áttette székhelyét Ilfov megyébe, de a valóságban Bukarestben működtek (ami a következő időszakban megváltozott, és ezt figyelembe vettem). Amennyiben az adatok eltérő mértékegységet mutatnak, szükség van a standardizálásra, amelyben az átlagot kivonjuk az egyes értékekből, majd a különbséget elosztjuk a szórással (a standardizált skála átlaga 0, szórása eggyel egyenlő, a pozitív értékek átlag feletti, a negatívak átlag alattiak). Az én adatbázisom esetén is szükség volt a standardizálásra, tehát az elemzés további fázisában standardizált értékeket használtam mindhárom adatsor esetén. Az adatok standardizálási módszer a Z score eljárás volt, amelynek lényege, hogy az átlagot kivonjuk az értékekből, majd a különbséget elosztjuk a szórással. Fontos kiszűrni a nagyon magas (0.9 feletti) korrelációs együtthatójú változókat, mivel a kettő együttes alkalmazása torzításokhoz vezet (Sajtos et al.

2007). Ezen feltétel ellenőrzése az adatokat korrelációelemzésre megfelelőnek mutatta. K-központú klaszterelemzést használtam, amelyet akkor használunk, ha előre megadjuk a klaszterek számát. A hipotézisnek megfelelően 5 klaszterből indultam ki. A klaszteranalízis esetén a klaszterszám kiválasztása 2 kritérium szerint történt, egyrészt hogy a kialakult klaszterek jól értelmezhetők legyenek és a gazdasági valóságot reflektálják, másrészt hogy a térképes ábrázolás átlátható legyen. Több klaszterelemzési kísérlet után azt láttam, hogy az 5-ös és a 4-es klaszterek nem nagyon kapcsolódtak a valósághoz, a hármas tagoltság hozta az elvárt eredményeket. 4 iteráció után alakult ki a három klaszter, amelyek a *vezető*, *köztes* és *lassan haladó* megyék nevet kapták.

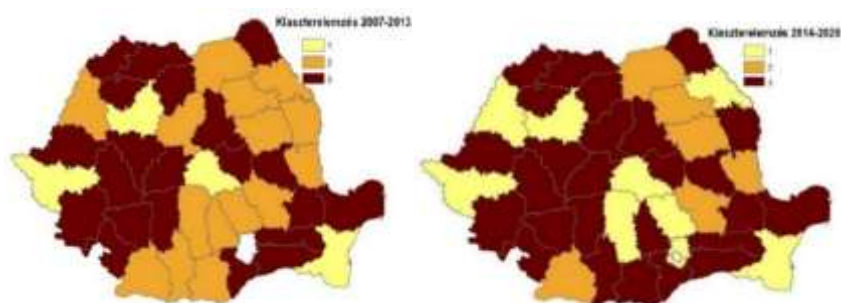
5. ábra: A SAPARD-időszak klaszterelemzésének eredménye
Forrás: saját szerkesztés az SPSS adatelemzési eredménye alapján

A Sapard időszakban a három klaszter jellemzői a következők voltak:

- A világossárgával ábrázolt klaszter tagjai a „vezető megyék csoportja”, fejlettebb és jól pályázó megyék.
- A narancssárga színt kapta a „köztes megyék csoportja”, nem feltétlenül fejletlen megyék, csak a klaszterelemzés azt a pillanatot ragadja meg, amikor a rendszerváltás okozta szektoriális változások és térbeli gazdasági csomópontok átalakulása miatt egyes urbánus, régebben csomópontnak számító megyék átmenetileg elveszítik centrumszerepüket (pl. Iași, Bihar), a szerkezetváltás,

ipari tevékenységek lelassulása miatt tömegesen magas lesz a munkanélküliség ezekben a megyékben. A narancssárga klaszterhez tartozók a jól pályázó megyék, átlag fölötti vidéki lakossággal. Átlag körüli a GDP/fő aránya, és az aktív cégek száma, valamint a munkanélküliek száma is. Mondhatjuk, hogy átlagos gazdasági teljesítményű, jól pályázó megyék.

- A sötétbarna szín a „lassan haladók” vagy leszakadók csoportja: átlag fölötti mezőgazdasági területtel rendelkezők, viszont a vidékfejlesztési pályázatok leírásában kevésbé hatékonyak.

6. ábra: A 2007–2013-as, valamint a 2014–2020-as időszak klaszterelemzésének eredménye

Forrás: saját szerkesztés az SPSS adatelemzési eredménye alapján

- A világossárga színnel jelölt „vezető megyék” tulajdonképpen fejlett, erős urbanus központtal is rendelkeznek.
- A narancssárga színű, „köztes” nevet kapó megyéket röviden úgy lehetne jellemezni, hogy közepesen fejlett, jól pályázók.
- A „köztes”, sötétbarnával ábrázolt klasztertagok a gazdaságilag leszakadó, nem jól pályázó megyék. Ennek a klaszternek 14 tagja van, ide tartozik Hargita megye is.

A vezető megyék jellemzői: a projektek értékében a legjobban teljesítenek, és a projektek számában is jók, közepes a vidéki lakosság száma, és a munkanélküliség is közepes értéket mutat. Itt a legnagyobb az aktív cégek száma, a GDP/fő és a mezőgazdasági terület nagysága.

A köztes megyék jellemzői: a projektek számát tekintve kiemelkedően teljesítenek, ugyanakkor magas a munkanélküliségi ráta és jelentős a vidéki lakosság aránya. A projektek összértékében, a GDP/fő mutatóban és az aktív cégek számában viszont csupán közepes eredményeket érnek el.

A lassan fejlődő megyék mindenben a legutolsók. Ebben a klaszterben kapott helyet Bihar és Szeged megye is, holott gazdaságilag nem ebben a klaszterben lenne a helyük, ez leginkább a rossz pályázati teljesítményeikkel magyarázható.

A 2014–2020-as időszak klaszterei

1. *Vezető megyék* (világossárga). Ennek a csoportnak az érdekessége, hogy az előző ciklushoz képest nőtt a számuk. Ez a klaszter a fejlett megyéket tartalmazza. Ha megnézzük a megyéket, azt láthatjuk, hogy ezek a megyék a klasszikus térségcentrumok voltak, amelyek „visszakapták” a gazdaságban is a központi jelleget az átmeneti rendszerváltás okozta átalakulás és gyengélkedés után (Iasi, Bihar).

2. Gazdaságilag jobban teljesítenek a narancssárga színnel jelölt klaszter tagok, vagyis az *köztes megyék*. A *haladó megyék* átlagon felüli aktív cégszámmal rendelkeznek, viszont ez egyelőre nem emeli átlag fölé a gazdasági teljesítményt, vagyis a GDP/fő arányban átlag alatt teljesítenek. Átlag fölötti vidéki térség potenciáljuk van, hiszen a mezőgazdasági terület nagysága és a vidéki lakosság is nagyobb, mint az átlag, de ennek ellenére a lehívott vidékfejlesztési pályázatok száma átlag alatti. A regisztrált munkanélküliek száma itt átlag fölötti.

3. A *leszakadók, lassan haladók* csoportját erősíti Harghita megye. A barna színnel jelölt csoportban mindenben átlag alatti teljesítmény jellemző.

Konklúzióként megfogalmazható, hogy habár jelentős vidékfejlesztési és mezőgazdasági támogatásokat kaptak a lemaradott megyék, mégsem tudták felülmúlni a „fejlődés irányát”, amely az urbanizált centrumokat erősíti és a vidék leszakadásához vezet. A támogatások leginkább a leszakadás mértékét csökkentették, vagy jó esetben a lemaradási hátrány megtartásában segítettek.

Tehát a 4. hipotézist, miszerint 5 csoportot tudunk kialakítani, elvetem.

5. Hipotézis vizsgálata. A köztes integráló intézményeknek fontos szerepük van a vidékfejlesztési források fenntarthatóságában

5.1. Hargita Megye Tanácsa tevékenyen hozzájárult a vidékfejlesztési programok megvalósításához – *ezt kérdőívvel és interjúval ellenőriztem.*

A kérdőívek kiértékelése alapján Hargita Megye Tanácsa számos programmal, pályázattal és gyakorlati segítségnyújtással járul hozzá a Hargita megyei települések fejlesztéséhez. A megkérdezettek a megyei tanács szerepét fontosnak tartják, a kis (2000 fő alatti) települések szerint pedig Hargita Megye Tanácsa nagyon fontos tényező a pályázatok és működési keretek fenntartásában. A megkérdezett polgármesterek a megyei tanácsnak az integrátori szerepét, a kereteket kiegészítő funkcióját tartják jelentősnek. Ezt tovább lehetne erősíteni és más ágazatokra is kiterjeszteni (turizmusban, mezőgazdaságban). Ugyanakkor nagyon fontos a pénzügyi hozzájárulás is, főleg az önrész finanszírozásában, illetve a költségvetési problémák áthidalásában (pl. a pályázatok okozta hitelek törlesztésében, egyensúlytalanságok megoldásában).

A településvezetők – különösen a kisebb településeken – nélkülözhetetlennek és hatékony segítségnek tartják a megyei tanács által biztosított pályázati lehetőségeket, amelyeket egyszerűbbnek ítélnék. A nagyobb települések ezzel szemben inkább a bürokratikus eljárásokban, a kapcsolattartásban és a lobbitevékenységben nyújtott támogatást értékelik.

Tehát az 5.1.-es hipotézist igaznak tekintem.

5.2. A LEADER-program kevésbé járul hozzá a helyi gazdaság fejlesztéséhez, mint inkább helyi közösségek kialakulásához és hosszú távú fenntartásához Hargita megyében – *szintén kérdőívvel és interjúval vizsgáltam.*

A LEADER-rel kapcsolatos kutatási eredmények összegzése alapján Romániában nem valósul meg teljes mértékben a program alulról építkező jellege. A működési keretek lényegében a Vidékfejlesztési Program feltételrendszerébe illeszkednek,

ami az ellenőrzési folyamatok megkettőződéséhez és a működés nehézkessé válásához vezet. Hargita megyében az önkormányzati vezetők többsége úgy látja, hogy a program alap gondolata jó, ugyanakkor érzékelhetően nem működik rendeltetésszerűen. A program látványos eredményeit a rendelkezésre álló kis keret is szabotálja. A helyi akciócsoportok működésében legmegfelelőbbnek a helyi irodák és az önkormányzatok együttműködését tartják, míg a legkevésbé integráltak a civilszervezetek és a helyi gazdasági szereplők. Az együttműködéseknek fontos szerepük van, a 2500 fő alatti településeknél az információszerzésben és a projektekben a humán erőforrás kiegészítésében is fontos szerepe lehet. A program hatását a megkérdezetteknek több mint fele nem tartotta számottevőnek, érzékelhetőnek, vagy nagyon szűk körűnek ítélte meg a hatását. Ez talán azért is lehetséges, mert a programok nem voltak megfelelően a helyi igényekre szabva, ezért hiányolják leginkább a helyi igények jobb feltérképezését és a programok jobb előkészítését.

A jövőre tekintve leginkább infrastrukturális beruházásokba és turisztikai fejlesztésekben gondolkodnak a polgármesterek, habár azt is elismerik, hogy a helyi gazdaság fejlesztésére lenne leginkább szükség.

A LEADER-program inkább a helyi közösségek kialakulásához és hosszú távú fenntartásához járul hozzá, mintsem a helyi gazdaság fejlesztéséhez. Ezt a feltételezést a kutatási eredmények igazolják.

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

TUDOMÁNYOS KUTATÁSOKHOZ

A vizsgálati módszer és maga a kutatás a földrajzi fókusz kiterjesztésével megismételhető más hazai, vidéki térségben, de akár összehasonlításként nemzetközi szintén is, ott, ahol a helyi adottságok hasonlóak

Javaslom a kérdőív megismétlését, hogy a projektek hatását és annak változását mérni lehessen, illetve a minőségi háttértényezők alakulását lehessen követni. A pályázatok hatásának mérését, a klaszterelemzést, valamint a releváns korrelációs számításokat a következő időszakban és utána is célszerű megmérni.

Javaslom a vidéki települések mélyebb társadalmi és gazdasági trendjeit és a gyors technológiai változások hatását feltérképezni, hogy lehessen szakpolitikai javaslatokat tenni specifikus vidékfejlesztési projektekre is.

Az aktuális trendek közé tartozik a digitalizáció és a mesterséges intelligencia rohamos fejlődése, amely mindennapi életünk szinte minden területére hatással van. Ennek fényében szükség lenne a falvak és városok közötti digitális szakadék előzetes feltérképezésére, majd olyan intézkedések kidolgozására és megvalósítására, amelyek csökkentik ezt a különbséget.

A helyi termékek, rövid élelmiszerláncok és körkörös gazdaság témában szükségesnek tartom a vidék lehetőségeit, akadályoztató tényezőit feltérképezni, valamint szakpolitikai javaslatokat megfogalmazni.

Szakpolitikai javaslatok

A pályázatok meghirdetése és a pályázati rendszer kialakítása során elengedhetetlen az érintett ágazatok állapotának feltérképezése, valamint a várható hatások előzetes mérlegelése és becslése. A csatlakozás előtt létrehozott rendszerek mára elavultak, az EU-s forrásból kialakított rendszerek pedig folyamatos korszerűsítést igényelnek. Ugyanakkor jelenleg hiányzik egy olyan forrás és pályázati keret, amely a fenntartási költségek finanszírozását tenné lehetővé.

A folyamatos fejlődéshez és a hatékony pályázati részvételhez elengedhetetlen a tapasztalatok gyűjtése. Ennek érdekében érdemes lenne nagyobb, akár régiós szintű pályázatokat meghirdetni több település összefogásával. Ezek alkalmasak lehetnek térségi jelentőségű infrastrukturális problémák megoldására, miközben a kisebb és pályázatokban kevésbé gyakorlott települések is bekapcsolódhatnak, és a részvételi folyamat során tanulhatnak.

Mivel a kis települések személyzethiány miatt egymagukban nem, vagy csak nehezen tudnak pályázni, fontos lenne egy olyan (akár a megyei tanácsnak is alárendelt) intézmény létrehozása, amely ezeket a kis településeket segítené a pályázati procedúrákban.

A kivitelezésre jelentkező vállalkozások esetében megkerülhetetlen a garanciális feltételek meghatározása. A pályázati kiírásokban elő kell írni a kivitelezők szakmai és személyzeti kapacitásának igazolását, amely biztosítja a projektek szakszerű megvalósítását.

Lényeges, hogy a tervező megfelelő helyismerettel rendelkezzen; ennek hiányában kötelezővé kell tenni a terep alapos feltérképezését. Fontos továbbá, hogy a tervekben maradt hibák időben és viszonylag egyszerűen javíthatók legyenek, például egy átlátható nyilvántartó rendszeren keresztül.

A pályázatok átláthatósága érdekében elvárt egy belső, digitális nyilvántartó rendszer megléte.

Mivel a pályázati folyamatok a tervezéstől a kivitelezés befejezéséig rendkívül lassúak, a közben változó gazdasági környezet gyakran felülírja az eredeti terveket. Ez indokoltá teszi a pályázatok módosítási kereteinek újragondolását és egyszerűsítését.

Külön javaslatként merül fel a pályázati költségvetések rugalmasabb kezelése. Indokolt lenne lehetőséget biztosítani azok módosítására és korrigálására, legalább az infláció mértékéig, központi kormányzati fedezet terhére.

A pályázatok során nagyon sokszor a kivitelező utólag nagyon nehezen számonkérhető, a garanciális munkákat is nehezen végzi el. Javaslom egy felület létrehozását, ahol lehetne pontozni a közbeszerzés munkálatait, az utólagos és az ellenőrzési tevékenységet is.

A vidékfejlesztési pályázati rendszerekből hiányoznak olyan pályázatok, amelyek a vidéki térségek előregedő társadalmára adnának megoldásokat, és amelyek a digitális leszakadást előznék meg. Ilyenek például a falugondnoki lehetőségek, vagy a „félnapos” idősoththonok.

Szükség lenne olyan programok és szolgáltatások kialakítására, amelyek az idős emberek digitális rendszerekhez való felzárkóztatását támogatják, például oktatással és folyamatos segítségnyújtással.

A magasabb kormányzati szintek, például a megyei tanács proaktívabb szerepet vállalhatnának az önkormányzatok – különösen a kisebbek – versenyképességének erősítésében, ha nagyobb rugalmasságot biztosítanának a pályázatok előkészítéséhez szükséges források felhasználásában. Ezt meg lehetne valósítani egy külön pénzügyi alap vagy pályázati támogatási program létrehozásával, illetve akár egy szervezeti egység felállításával is.

Fontos lenne olyan támogatási formák kialakítása, amelyek kifejezetten a térségekben már működő, bevált együttműködések megerősítését szolgálják. Ez megvalósítható akár a LEADER-program keretében is, különösen a helyi szociális hálót erősítő kezdeményezések esetében.

6. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

A romániai vidékfejlesztési politika hosszú távú feltérképezése

Az értekezés egyik újdonsága, hogy átfogóan vizsgálja a romániai vidékfejlesztési politikát a csatlakozás előtti SAPARD programtól napjainkig. A kutatás hozzájárulása abban áll, hogy kimutatta: a korábbi időszakok pályázati teljesítménye (szám és érték) meghatározó módon befolyásolta a későbbi programidőszakok forráslehívási eredményeit.

A vidékfejlesztési források hatásának empirikus igazolása

Az értekezés tudományos eredménye, hogy bizonyította a lehívott források pozitív hatását a települési infrastruktúra fejlesztésében, a mezőgazdasági teljesítmény növekedésében és a turizmus erősödésében. Újdonságként jelenik meg a forráslehívási térbeli dinamikák és a társadalmi átrendeződések közötti összefüggések feltárása.

A pályázati sikerességet meghatározó tényezők feltárása

A kutatás hozzájárulása, hogy települési szinten azonosította a forráslehívás eredményességét befolyásoló tényezőket. Az értekezés kimutatta, hogy a vezetői képességek, az adminisztratív kapacitás megléte, valamint a társadalmi bizalom és együttműködés alapvetően meghatározzák a pályázatok sikerességét.

Az intézményi keretrendszer és a LEADER program kritikai értékelése

Az értekezés újdonsága, hogy komplex módon elemezte a LEADER program és más intézményi mechanizmusok korlátait. A vizsgálat rávilágított a program forrásnagyságából és bürokratikus jellegéből fakadó akadályokra, valamint feltárta a köztes integráló intézmények – például a megyei tanács – jelentőségét a fenntarthatóság biztosításában.

A fenntartás hiányosságainak azonosítása és szakpolitikai javaslatok megfogalmazása

Az értekezés egyik legfontosabb tudományos eredménye, hogy azonosította a projektek utóéletének két súlyos hiányosságát: a résztvevők (pl. tervezők, kivitelezők, ellenőrök) visszacsatolási lehetőségének hiányát, valamint a fenntartáshoz szükséges kiegészítő források elérhetetlenségét. E megállapítások alapján az értekezés célzott szakpolitikai javaslatokat fogalmaz meg az intézményi működés, a felügyeleti hatóságok, a köztes integráló szervezetek és a LEADER program továbbfejlesztésére.

7. IRODALOMJEGYZÉK

ADR CENTRU (2024): Hargita megye bemutatása (Profilul județului Harghita), Központi Régióért Fejlesztési Ügynökség, Agenția pentru Dezvoltare Regională Centru. https://www.regiocentru.ro/wp-content/uploads/2024/07/Profil-judetul-Harghita_2024.pdf, Lekérdezés időpontja: 2025. április 17.

AFIR (2024): Planul Național Strategic.

https://portal.afir.info/informatii_generale_pns. Lekérdezés időpontja: 2024. augusztus 30.

Asociatia Ecosfera V.I.C. Si Agricul (2011): Elaborarea evaluarii ex-post privind implementarea Programului SAPARD în România în perioada 2000-2008. https://old.madr.ro/pages/dezvoltare_rurala/sapard/Raport-Final-Evaluare-ex-post-SAPARD.pdf. Lekérdezés időpontja: 2011. december 10.

BONFIGLIO, A. et al. (2017): Are rural regions prioritizing knowledge transfer and innovation? Evidence from rural development policy expenditure across the EU. *Journal of Rural Studies*, 53, p. 78–87.

BUDAY-SÁNTHA, A. (2011): Agrár- és vidékpolitika. Budapest: SALDO Zrt.

CARUSO, D., CONTÒ, F., & SKULSKIS, V. (2015): The implementation of Measure 121 of the rural development program: Comparative analysis between Italy and Lithuania. *Intellectual Economics* (9), p. 102–107.

CSATA A (2018): Analysis Of Accessing Rural Development Fund, Scientia, Sciendo by De Gruyter, Kolozsvár, p. 113–134.

<http://www.acta.sapientia.ro/acta-econ/economics-main.htm>

CSATA A. (2012): Fenntartható gazdaság a közsféra szerepvállalásával: gazdaságszerkezeti hiányosságok kiküszöbölése. *Erdélyi Múzeum*, LXXIV (2).

EGRI Z., KŐSZEGI I. (2016): Vidékfejlesztés jegyzet.

<https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/03/17/40/dd/1/Videkfejlesztas.pdf>. Lekérdezés időpontja: 2024. december 10.

Európai Bizottság (2006): Vidékfejlesztés 2007–2013, Kézikönyv a közös felüyleti és értékelési keretszabályról, Útmutató dokumentum, Mezőgazdasági és

Vidékfejlesztési Főigazgatóság. Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Főigazgatóság.

Európai Bizottság (2011): Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the implementation of the national strategy plans and the Community strategic guidelines for rural development. Brussels. Lekérdezés időpontja: 2024. december 15.

FINTA, I., HORECZKI, R. (2023). Vidékfejlesztési programok jellegzetességei a periférikus térségekben. *Tér és társadalom*, 37 (3), p. 53–76.

<https://doi.org/10.17649/tet.37.3.3504>.

FURMANKIEWICZ, M., JANC, K., MACKEN-WALSH, Á. (2016): The impact of EU governance and rural development policy on the development of the third sector in rural Poland: A nation-wide analysis. *Journal of Rural Studies* (43), p. 225–234.

GODA, P. et al. (2022): A vidékfejlesztés helye és szerepe a fejlesztéspolitikában. *Gazdálkodás*, 66 (6), p. 532–558. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.368255>

GYÖRGY O. (szerk.) (2022): Fenntartható gazdasági fejlődés, Risoprint Kiadó, Kolozsvár.

HORECZKI R., PÓLA P. (2023): Fejlődési lehetőségek a periférián egy Baranya megyei felmérés tükrében. *Tér és Társadalom*, 3., p. 77–97. <https://doi.org/10.17649/TET.37.3.3503>.

Institutul European din Romania (Romániai Európai Intézet) (2006): Acte privind aderarea republicii Bulgaria și a României la Uniunea Europeană. https://ier.gov.ro/wp-content/uploads/publicatii/DCT_Tratat_aderare_Bg_Ro.pdf Lekérdezés időpontja: 2024. december 10.

Institutul National de Statistica (Nemzeti Statisztikai Intézet) (2022): Recensământul populației și locuințelor din anul 2021, date definitive.

<https://www.recensamantromania.ro/rezultate-rpl-2021/rezultate-definitive/>. Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: rezultate recensamant 2021. Lekérdezés időpontja: 2024. december 10 IEHAS Discussion Papers, No. MT-DP - 2005/6,

KENGYEL Á. (2022): Would Renationalisation and Co-financing of the Common Agricultural Policy Be Justified? *Intereconomics*, 57(2), p. 113–119.

KIS, K. (2011): A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai: történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján. *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok*, 6(1–2), p. 105–112.

KUSIO, T., et al. (2022): Are there any differences in rural development challenges within European countries? Social and economic context from EU rural leaders. *International Food and Agribusiness Management Review*, 25(5).

MANTINO, F., DE FANO, G., ASARO, G. (2024): Evaluating the Impact of Long-Term Demographic Changes on Local Participation in Italian Rural Policies (2014–2020): A Spatial Autoregressive Econometric Model. *Land*, 13 (1581).

MARQUARDT, D., MÖLLERS, J., BUCHENRIEDER, G. (2012): Social networks and rural Development: LEADER in Romania. *Sociologia Ruralis*, 52, p. 398–431.

NEMES, G (2005): Integrated rural development – The concept and its operation, IEHAS Discussion Papers, No. MT-DP - 2005/6, Hungarian Academy of Sciences, Institute of Economics, Budapest

NEMES, G., VARGA Á. (2014): Gondolatok a vidékfejlesztésről – alrendszerek találkozása, társadalmi tanulás és innováció. *Educatio*, 23 (3): p. 384–393.

OLAR, A., JITEA, M. (2021): Counterbalancing the Development Territorial Disparities in the Implementation of the Community-Led Local Development EU Approach in Romania. *Land*, 10, 970. <https://doi.org/10.3390/land10090970>.

PÁLNÉ KOVÁCS, I., HORECZKI, R. (2023): Bevezetés: kormányzási kihívások periférikus térségekben. *Tér és Társadalom*, 37(3), p. 3–9. <https://doi.org/10.17649/TET.37.3.3507>.

POCOL, C., et al (2017): Has the LEADER programme been effective in promoting local rural development? An evaluation on two Romanian regions. *AgroLife Scientific Journal*, 6(1).

SAJTOS, L., MITEV, A. (2007). SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea Kiadó.

SHUCKSMITH, M. (2012): Future Directions in Rural Development? Carnegie UK Trust, Dunfermlin

VINCZE, M. (2008): Európa Gazdaságtana - Az európai gazdasági integráció elméleti és gyakorlati kérdései. Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană – Kolozsvári Egyetemi Kiadó.

ZAJDEL, M., TOADER, C.-S., MICHALCEWICZ- KIOWSKA, M. (2019): Sustainable rural development – European Union programmes in Poland and Romania. *Lucrări Științifice*, XVII (1)(1).

8. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

1. György Ottilia, Péter Emőke-Katalin, Csata Andrea, Fejér-Király Gergely, szerkesztette: György Ottilia (2022): Fenntartható gazdasági fejlődés, Risoprint Kiadó, Kolozsvár, ISBN: 978-973-53-2903-7, Saját fejezet: Fenntarthatóság a vidékfejlesztésben, p. 159–181.
https://www.risoprint.ro/ebooks/fenntarthato_978-973-53-2879-5_e-book.pdf
2. Csata Andrea (2019) A megyei szint szerepe a településszintű vidékfejlesztési pályázatok fenntarthatóságának biztosításában a romániai Hargita megyében, Szerkesztette: Gál Zoltán – Ricz András: A KÖRNYEZET ÉS A HATÁROK KUTATÓJA Tiszteletkötet Nagy Imre 65. születésnapja alkalmából, Regionális Tudományi Társaság Szabadka, p. 213–230.
3. Csata Andrea (2018), ANALYSIS OF ACCESSING RURAL DEVELOPMENT FUND, Scientia, Sciendo by De Gruyter, Kolozsvár, p. 113–134. <http://www.acta.sapientia.ro/acta-econ/economics-main.htm>.
4. Csata Andrea (2015): Study of rural development sustainability funded by the European Union in Harghita county, Romania In: Bodor, Á –Grünhut, Z (eds.) Cohesion and Development Policy in Europe, Pécs: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, ISBN 978-963-9899-87-2.
5. Csata Andrea (2012): Erdélyi Múzeum- Egyesület gondozásában megjelenő Erdélyi Múzeum folyóirat, Kolozsvár, LXXIV, 2012/2, Szerk. Kovács Kiss Gyöngy. Fenntartható gazdaság a közszféra szerepvállalásával: gazdaság-szerkezeti hiányosságok kiküszöbölése, ISSN:1453-0961. p. 20–29.
6. Dr. Szabó Árpád–Csata Andrea (2009): Európai Uniós integráció és a mindennapi élet Székelyföldön, In: Gazdaságpolitika – vidékpolitika, Szerk. Csata Andrea és Elek Sándor, Scientia Kiadó, Kolozsvár, ISBN: 978.973.1970.24.0, p. 179–197.

7. György Ottilia–Csata Andrea (2009): Hargita megye versenyképessége a Központi régió belül, Közgazdász Fórum, Romániai Magyar Közgazdász Társaság, 2009/4–5, pp. 39–50 ISSN: 1582–1986.
8. Kassay, János; Bálint, Gyöngyvér; Csata, Andrea; Lázár, Ede (2014): Studierea atitudinii consumatorilor față de produsele locale, mărci locale, șansele de piață ale acestor produse, în special al cașcavalului: Analiza pieței produselor lactate din zona Ciuc, Csíkszereda, România: Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem.
9. Kassay, János; Bálint, Gyöngyvér; Csata, Andrea; Lázár, Ede (2014): Studierea atitudinii consumatorilor față de produsele locale, mărci locale, șansele de piață ale produselor din carne: Analiza pieței produselor locale de carne din zona Ciuc, Csíkszereda, România: Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem.
10. Csata Andrea (2025): Exploring the background factors of LEADER experiences from the mayors' perspective Scientia, Sciendo by De Gruyter, Kolozsvár (megjelenés alatt).

Kiemelt konferenciaelőadások

11. Csata Andrea, György Ottilia: *Analiza sustenabilității strategiilor grupurilor LEADER*, The 8th international conference „European Economic Recovery And Regional Structural Transformations”, Organizator: RSAI, Universitatea Babeș–Bolyai, Kolozsvár. 2011. június 24–25.
12. Csata Andrea, György Ottilia: *The effect of European Union funds on rural development and agriculture in Harghita County*, 9th World Congress of Regional Science Association International: Changing Spatial Patterns In A Globalising World, Organizator: Regional Science Association International and Vest University Timișoara, Temesvár, 2012. május 9–12.
13. Csata Andrea: Study of rural development durability funded by the European Union in Harghita County, Romania. Territorial cohesion in Europe – For the

70th Anniversary of the Transdanubian Research Institute, Transdanubian Research Institute, Pécs, 2013. június 27–28.

14. Csata Andrea: The analysis of successful projects of the Romanian Rural Development Funds. *14th Annual International Conference on Economics and Business Challenges In The Carpathian Basin Innovation and technology in the knowledge based economy*, Csíkszereda. 2018.május 10–12
15. Csata Andrea: Az elmúlt 20 év vidékfejlesztési politika változásai Románában és hatása a települések fejlődésére (különös tekintettel Székelyföldre). *A Magyar Regionális Tudományi Társaság XXII. Vándorgyűlése. 20 éve az Európai Unióban: Felzárkózás, területi politika és egyenlőtlenségek*. Szeged, 2024. október 17–18.